ПАЛЕОСЛАВИСТИКАТА ВЪВ ФРАЙБУРГСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ

Академично слово, произнесено от професор Екард Вайер д-р хабил. от Университета "Алберт Лудвиг", Фрайбург, Германия, при церемония по случай удостояването му с почетното звание "doktor honoris causa" на ШУ "Епископ Константин Преславски" – 24 май 2002 г.

Многоуважаеми господин Ректор на Шуменския университет!
Многоуважаема госпожо Мария Тихова, директор на Научния център "Преславска книжовна школа"!
Многоуважаеми дами и господа!

Известието, че Вашият университет ме е удостоил с титлата "почетен доктор", дойде за мен съвсем неочаквано. Честта, която ми оказвате, ме радва много, преди всичко, защото тя идва от една Институция, която, в моята тясна специалност, принадлежи към най-реномираните - Научния център "Преславска книжовна школа".

Благодаря за тази чест, която аз преценявам като подтик и задължение да продължа интензивно моята научна дейност в областта на старобългарския език и литература. И с това да следвам и за напред традицията, създадена от моите учители Linda Sadnik и Rudolf Aitzetmüller в тази област.

Бих искал да използвам възможността, която ми дава днешният повод, за да спра вниманието Ви на следните три тематични кръга:

1. на общото състояние на хуманитарните науки в немските университети и по-специално на старобългаристиката и българистиката в моя Университет във Фрайбург,
2. на издаваната от мен научна поредица "Monumenta lingua slavicae dialecti veteris, fontes et dissertationes", и
3. на принципите на нашите издания на старобългарски и по-късни църковнославянски текстове, както и на проектите, по които се работи в момента и на тези, които са запланувани.

За положението на хуманитарните науки и българистиката:

Ориентирането и на хуманитарните научни специалности към потребностите или мнимите потребности на икономиката в Германия вече е в много напреднал стадий и изглежда ще продължи да се засилва и в бъдеще.

У нас, за съжаление, е широко разпространено мисленето, насочено само към икономическия просперитет. То, обаче, е свързано с риска от често цитираната глобализация да се роди една – както бих искал да я нарека – "мамонизация" на мисленето и на действието.

Това, което не обещава бързо печелене на пари, се счита за маловажно и неефективно. И този принцип има дълбоки последствия тъкмо за хуманитарните науки, щом като се мисли, че преди всичко тук могат да се съкратят места и дори цели специалности.

За специалността Славистика това означава, че многообразието от славянски езици и литератури постепенно се редуцира така, че в редица немски университети от трите големи традиционно изучавани области – източна, западна и южнославянска – в учебните програми остават само две, а в някои университети дори само една специалност. Славянският семинар към университета във Фрайбург понастоящем се намира в междинен стадий: единственият половин лекторат за сръбски и хърватски език от две години е закрит. И сега трябва да се борим за запазването на единственото половин лекторско място за български език.

Общо в последното десетилетие изучаването на по-старите езикови периоди и на историята на езика се поставя на заден план. На много места то вече не принадлежи към задължителните специалности в учебните програми на студентите.

Занемаряването на историческия аспект води не само до едностранчивост и обедняване в стремежа към познание в областта на хуманитарните науки. То води и до неразбиране до каква степен миналото навлиза в манталитета и мисленето на съвременността и доколко ще бъде определящо и за бъдещето. А към това минало се отнасят много компоненти, в това число и ранните периоди от историята на езика и старата литература. Те са неделими съставни части на духовната и културна история, тоест на историята въобще. За да се постави изследването ѝ на солидна база, са необходими някои важни предпоставки, като познаването на латински или старогръцки, които са на път да изчезнат в нашата училищна образователна система. Те могат да бъдат компенсирани с големи усилия само в Университета.

Във Фрайбург, обаче, за всички, които следват славистика, изпитите по латински или по старогръцки (по избор) са все още едно от задължителните условия, за да продължат по-нататък. Да се надяваме, че това изискване ще бъде запазено и при предстоящото въвеждане на новите планове за учебния процес по англоамерикански образец.

Едно такова или подобно развитие, всъщност, не е нищо ново. Такива промени имаше и по-рано, и то в славяноезичните страни след 1917 г., респективно 1945 г., но там те бяха проведени под мощното идеологическо давление на комунистическия социализъм.

Сегашното развитие в Германия протича без подобен идеологически натиск – освен ако мамонизацията не бъде оценена като равностойна идеология. И още една разлика: университетите напълно биха могли да се противопоставят на това развитие. Тук се изисква всеки един от тях поне да направлява тази идваща отвън тенденция. Така например, ние във Фрайбург се опитваме да запазим в нашата специалност онова, което е изпитано и

осъзнато като правилно и важно, заедно с приемането на незбежните, отчасти необходими, нововъведения. Към първото се отнася принципът, че при нас – за разлика от много други славистични институти в Германия – изучаването на старобългарски е задължително за всички студенти по славянска филология. В това отношение става въпрос не само за поддържането на една добра и утвърдена традиция, но преди всичко за убеждението ни, че старобългарският не е изгубил нищо от значението си. Той е, и си остава най-старият и най-важният славянски културен език, с който всеки изучаващ славистика би трябвало да се е занимавал. Същевременно, той е и база за сравнение, от която задължително се излиза при разглеждане на историята на славянски езици.

Второ, ще се спра на научната поредица "Monumenta lingua slavicae dialecti veteris, fontes et dissertationes", която след смъртта на основателите й Линда Садник и Рудолф Айцетмюлер, засега се издава единствено от мене.

Решението ми тази поредица да бъде публикувана в собствено издателство, бе взето още в началото на 70-те години, тъй като голямото издателство Otto Harrassowitz не проявяваше вече никакъв интерес, по финансови причини, да издава поредица с толкова малък тираж, каквато е "Monumenta".

Що се касае до моята редакторска и издателска работа, като се изключи търговско-техническата област, тя обхваща и участието ми при изработването на печатни образци.

Обемът на работа е различен при всяко заглавие. При някои от изданията, покрай коректурното четене, на преден план излиза проверката на съдържанието, която след обсъждане на отделни пасажи, заедно с автора, води до промени в текста.

В други случаи трябва да се промени преди всичко оптичната страна, тоест, графичното представяне на текста.

При трети – се налага специално да бъдат проверени старобългарските цитати или да се направят особени технически добавки.

Но има и такива заглавия, при които почти няма какво да се преработва. Техническата база в течение на последните 25 г. се промени много, особено що се отнася до печатното възпроизвеждане на старите кирилски графеми. При изданията в поредицата "Monumenta" може да се проследи стремителното развитие на възможностите на печатния набор през последните 25 г.: едно развитие, което, започвайки с две свързани електрически пишещи машини с два комплекта стари кирилски букви, мина през полуелектронния composer със сменящи се глави и достигна своя временен краен пункт с включването на компютъра.

Сигурно ще си зададете въпроса, който и аз самият си задавам понякога: струва ли си този разход на време за другите, което остава загубено за собствена научна работа, и следва ли да се поддържа този начин за поощрение на науката?

Аз съм стигал винаги досега все до един и същ положителен отговор. Защото зная, че много книги от серията "Monumenta" никога не биха били напечатани и то преди всичко по две причини:

Първо, никое чисто комерсиално издателство не би могло да предложи за продажба споменатите малки трудове на една що-годе приемлива цена и вече само поради това не би имало интерес от отпечатването на такива книги.

И, второ, авторите и издателите твърде скоро биха изгубили желание и търпение да публикуват своите трудове, ако не знаеха, че при едно компетентно ръководство, ще бъде направено всичко, за да се отпечатат те, колкото е възможно по-бързо и в една приемлива, включително и външна форма.

Трето, в заключение искам да се спра на принципите на издаване на старобългарските и по-късни църковнославянски текстове в поредицата "Monumenta" и да представя проектите, върху които се работи в момента, както и на запланuваните.

В серията "Monumenta" досега са се появили шест големи издания "lingua slavicae dialecti veteris". Също толкова са в процес на подготовка. Тук бих искал да споделя нещо, което може да учуди някои от вас: за изданията няма никакви общо установени правила, защото издателите от самото начало споделяха схващането, че всеки издателски текст изисква, до известна степен, специфично представяне и метод на издаване.

Междувременно обаче, се очертаха някои основни принципи, от които бих искал да спомена най-важните. Това, което няма да намерите в "Monumenta", е реконструкцията на текстове, които са запазени само в по-късни преписи.

Обичайната практика на теолози, класически филолози и други, при която се предоставят текстове за четене в църквата или при обучението и се дава обща информация върху съдържанието им, има изцяло своите основания.

За езиковеда, обаче, тези материали са неподходящи, защото въпреки цялата проницателност на реконструкторите, към текстовете винаги се добавя нещо субективно или механично.

За езиковеда е от значение преди всичко само това, което в действителност е зафиксирано в ръкописите, и това би трябвало да намери той в едно евентуално издание – толкова точно, доколкото е възможно. Предположенията му, какво е било написано в първоначалната версия, би следвало да се отделят в критичен апарат.

Във всеки случай, би трябвало да се издаде най-старият от съхранените преписи, и то със същото разпределение на страниците, колонките и редовете, както е в ръкописа. Текстът трябва да бъде предаден с оригиналната интерпунктуация, която може да разкаже много за старото синтактично сегментиране. Единствените изменения, които следва да се

направят, за да се чете по-добре текстът, са разделянето на scriptura continua на отделни думи и развързването на лигатурите.

Повечето от нашите български и руски колежки и колеги днес споделят тези прнципи.

Според мен запланувaните и разработвани в момента проекти във Фрайбург могат да се разделят на три групи:

1. Проекти, при които вземам лично участие не само по отношение на външното оформление, но и на съдържанието.
2. Проекти, които ръководя и в разработването на които имам значително участие.
3. Проекти на други автори, на които оказвам само консултантска помощ и съдействам за външното оформление.

Към първата група принадлежи петият и последен том на старобългарския синтаксис на Радослав Вечерка. След появата на първите четири тома на това значимо научно изследване, се подготвя и последният, който ще съдържа различни индекси.

В момента същинската ми научна работа е съсредоточена върху два големи проекта:

Първо, издаването на неотпечатаните части на "Великите чети-минеи на руския митрополит Макарий" от средата на 16 в. В този наистина монументален труд митрополит Макарий обхваща чрез една, ако мога така да се изразя, манифактура от преписвачи, почти цялата съществуваща богословска литература в Московската държава. Археографската комисия на Руската императорска академия на науките преди Октомврийската революция не беше успяла да публикува дори и една трета от него.

Този издателски проект се реализира заедно с Държавния исторически музей в Москва. Под мое ръководство, съставената от руски и немски сътрудници и сътрудници работна група бива редовно допълвана, по-точно казано подсилвана, с български учени. Това решение се оказа сполучливо особено в случаите, когато става въпрос за старобългарски по произход текстове, а във "Великите чети-минеи" те са много на брой. Само в тома с текстовете за месец март, който ние публикувахме в три отделни части, се намират три големи произведения на патристиката и на монашеската литература в старобългарски превод (Григорий Велики, Кирил Йерусалимски, Йоан Лествичник). Към тях трябва да отнесем една поредица от по-кратки, но не по-малко интересни текстове. Те представляват интерес поради обстоятелството, че някои от тях се явяват в две, а дори и в три версии, несъмнено всички старобългарски. Съществуването на няколко превода при всеки от тези текстове ни навеждат, между другото, на въпроса, дали нашите досегашни представи за старобългарските преводачески центрове не би трябвало да се разширят. По всяка вероятност следва да бъдат разширени и познанията ни за обема на старобългарската литература, най-малкото поради факта, че в Макариевите

минеи се откриват по-кратки старобългарски по произход текстове, но в научните изследвания все още никъде не се споменава за тях.

След мартенския том продължихме с издаването на следващите томове на "Великите чети-минеи", от които също не са публикувани никакви текстове – а именно с томовете от май до август.

Във връзка с работата над изданието на мартенския том възникна вторият проект, на който аз посвещавам голяма част от научните си занимания, по силата на моята служебна позиция.

Под датата 18 март митрополит Макарий е поместил пълния старобългарски превод на Катехизите (Огласителните и тайноводчески поучения) на Кирил Йерусалимски. От този текст досега е била публикувана само малка част: това са двата известни "Хилендарски листа", които се причисляват към Кирило-Методиевския канон; и едно от 23-те поучения, издадено от André Vaillant по ръкопис, източнославянска редакция, от 11-12 в.

Този най-стар пълен препис трябва да бъде издаден критично, с привличане на всички по-късни преписи.

Заедно с Ангелина Минчева, която при подготовката на минейните варианти на Катехизите извърши вече значима работа, една руска колежка и аз ще изработим заедно това издание.

Към третия раздел от моята дейност, който е свързан с подпомагането на проекти на други автори, се отнасят томовете със студии към Макариевите минеи.

Тези томове са на разположение на всички, които биха искали да публикуват нещо интересно във връзка с "Великите чети-минеи". Първият том със студии вече излезе, а вторият в момента се подготвя за печат.

Радваме се, че в него ще има и един принос от Шумен, надяваме се, първият от много следващи.

Накрая бих искал да спомена само най-важните трудове на други автори, които може да се очакват в поредицата "Monumenta" в близко бъдеще. В този случай съдействието от моя страна е само функцията ми на издател.

Това са:

- подробен регистър на думи и форми – като трети том към вече публикуваното двутомно издание на старополското "Rozmyślanie przemyskie",
- издание на староруските версии на Акатиста,
- издание на старобългарския превод на Постническите слова на Исак Сирин, от колежката госпожа Ангелина Минчева от София,
- издание на трудовете на Дионисий Ареопагит, в превод на Стареца Исайа от 1371 г. Този проект заслужава особен интерес, тъй като се оказа, че ръкопис 46 от сбирката на Гилфердинг, който лежи в основата му, е автограф.

И last, but not last – критичното издание на Учителното евангелие на Константин Преславски, което се подготвя от моята уважавана и мила колежка госпожа Мария Тихова от Шумен.

Уважаеми дами и господа!

Това, което изслушахте с толкова търпение, е един вид равносметка и описание на начина, по който ние във Фрайбург се опитваме да работим в полза на палеославистиката. Поетият от мен преди около 30 г. път се оказа каменист и труден. Той изисква много търпение и упоритост, както и съзнателен отказ от бързо признание.

При трудове, представящи фундаментални изследвания, към които се числят повечето от изданията на "Monumenta", изпитваме вътрешно удовлетворение дори години и десетилетия след появата им, когато видим в научната литература, че са били привлечени в работата на други и следователно са изпълнили своето предназначение.

Затова моята радост е още по-голяма, че досегашните резултати от палеославистичните изследвания във Фрайбург и активно подпомагания от нас научно-изследователски процес намериха толкова хубаво, толкова ласкаво признание и оценка от Вашия университет, чрез удостояването ми с титлата "почетен доктор". За мен това е поощрение и подтик за по-нататъшната ми работа и ще доведе – както вече се очертава – до още по-интензивно сътрудничество с Научния център "Преславска книжовна школа" на Вашия университет.